

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ «УНІВЕРСУМ»

ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ

**Розвиток об'ємно-просторового мислення учнів 7 класу у процесі
створення архітектурного пейзажу**

Виконала студентка IV курсу
групи ОМфмб–1–21–4.0д
спеціальності 014 Середня освіта
ОПП Середня освіта (Образотворче
мистецтво)
ОПС фаховий молодший бакалавр
Солоха Анастасія Романівна
Керівник: Шеменьова Ю.В.

Рекомендовано до захисту
ЦК образотворчого мистецтва
і дизайну

Протокол від 17.05.2025р. №7
Голова ЦК Олена КАЗІМІРЕНКО

Захищено
Оцінка

Протокол ЕК від «__»_____2025р. № __
Голова ЕК Костянтин ЧЕРНЯВСЬКИЙ
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри дизайну НАОМА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ АРХІТЕКТУРНОГО ПЕЙЗАЖУ	6
1.1. Психолого-педагогічні особливості розвитку просторового мислення в підлітковому віці.....	6
1.2. Формування об'ємно-просторового бачення на уроках образотворчого мистецтва	10
1.3. Архітектурний пейзаж як засіб розвитку просторового мислення учнів	14
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ВИКОНАННЯ ТВОРЧОЇ РОБОТИ «МІСТО, ЩО ПАМ'ЯТАЄ».....	18
2.1. Концепція, пошук композиційного рішення, вибір техніки	18
2.2. Реалізація задуму. Технологія виконання творчої роботи	20
ВИСНОВКИ	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	25
ДОДАТКИ.....	27

ВСТУП

Розвиток об'ємно-просторового мислення учнів 7 класу є надзвичайно важливою складовою сучасної освіти, оскільки просторове мислення є базовим компонентом когнітивних процесів, що впливає на успішність у різних навчальних дисциплінах, особливо в образотворчому мистецтві, кресленні, математиці та природничих науках. У підлітковому віці відбувається активне формування складних психічних функцій, зокрема здатності оперувати просторовими образами, що є необхідним для розуміння тривимірних об'єктів та їх взаємного розташування.

Використання архітектурного пейзажу як засобу розвитку просторового мислення дозволяє не лише розвивати уяву і творчі здібності учнів, а й формує навички аналізу, синтезу та просторової орієнтації, що є актуальним у контексті підвищення якості навчання образотворчого мистецтва та інших предметів.

Науковці, які досліджували проблеми розвитку просторового мислення, зокрема Іван Нищак, Тетяна Гавриш, Андрій Улич, наголошують на важливості формування просторових образів в процесі навчання, та встановили, що використання комп'ютерних програм є доцільним для розвитку просторового мислення учнів. Олена Подволоцька у статті «Психолого-педагогічні особливості формування функції просторового бачення в процесі образотворчої діяльності» досліджує, як академічний малюнок та живопис впливають на формування просторового бачення, вона зазначає, що складні перцептивні дії разом з логічними складають структуру просторового бачення, яке є полімодальним і формується через вирішення образотворчих задач.

Крім того, сучасні дослідження вказують на те, що просторове мислення є фундаментом для розвитку інтелектуальних здібностей і творчості, а його формування має починатися з раннього віку і продовжуватися в школі, що підтверджує Наталка Бачко у своїй роботі про важливість розвитку просторового інтелекту для успішного навчання і життя.

Таким чином, дослідження розвитку об'ємно-просторового мислення учнів 7 класу у процесі створення архітектурного пейзажу є актуальним,

оскільки сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, розвитку творчих і пізнавальних здібностей підлітків, а також відповідає сучасним вимогам освіти щодо формування комплексних компетентностей.

Мета дослідження – дослідити процес формування та розвиток особливостями об'ємно-просторового мислення в учнів середньої школи шляхом їх ознайомлення з основами архітектури як виду образотворчого мистецтва.

Предмет дослідження – методи формування об'ємно-просторового мислення в учнів 7 класу у процесі створення архітектурного пейзажу.

Об'єкт дослідження – процес розвитку об'ємно-просторового мислення учнів 7 класу на уроках образотворчого мистецтва.

Завдання дослідження:

- проаналізувати психолого-педагогічні особливості розвитку просторового мислення в підлітковому віці;
- визначити роль формування об'ємно-просторового бачення на уроках образотворчого мистецтва;
- дослідити архітектурний пейзаж як засіб розвитку просторового мислення учнів;
- висвітлити процес виконання творчої роботи «Місто, що пам'ятає».

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, педагогічне спостереження, метод порівняння і узагальнення.

Теоретичне значення: дослідження доповнює теоретичні знання про психолого-педагогічні особливості розвитку просторового мислення в підлітковому віці, розкриває специфіку формування об'ємно-просторового бачення на уроках образотворчого мистецтва, а також обґрунтовує роль архітектурного пейзажу як ефективного інструменту розвитку просторового мислення, що сприяє подальшому розвитку теорії просторового мислення і методології його формування у шкільній освіті.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані вчителями образотворчого мистецтва для підвищення ефективності формування об'ємно-просторового мислення учнів 7 класу через інтеграцію архітектурного пейзажу у навчальний процес.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ АРХІТЕКТУРНОГО ПЕЙЗАЖУ

1.1. Психолого-педагогічні особливості розвитку просторового мислення в підлітковому віці

Просторове мислення є однією з ключових когнітивних функцій, яка відіграє важливу роль у формуванні цілісного сприйняття світу та здатності людини орієнтуватися у навколишньому просторі. Воно забезпечує розуміння взаємного розташування об'єктів, їхніх форм, розмірів, відстаней, а також здатність уявляти і маніпулювати просторовими образами в уяві. Особливо важливим розвиток просторового мислення стає в підлітковому віці – періоді активної інтелектуальної, емоційної та соціальної трансформації, коли відбувається перехід від конкретно-образного мислення до більш абстрактних і логічних форм пізнання.

Підлітковий вік характеризується значними змінами у структурі та функціонуванні мозку, що сприяє вдосконаленню когнітивних процесів, зокрема здатності до аналізу, синтезу та узагальнення інформації. Водночас цей період є часом інтенсивного формування особистості, розвитку самосвідомості та соціальних навичок, що безпосередньо впливає на мотивацію до навчання і сприйняття нових знань. У зв'язку з цим розвиток просторового мислення в підлітковому віці має не лише пізнавальне, але й важливе педагогічне значення, оскільки він закладає основу для успішного оволодіння складними науковими дисциплінами, творчої діяльності та практичних умінь.

Психолого-педагогічний підхід до вивчення особливостей розвитку просторового мислення у підлітків передбачає врахування як вікових закономірностей, так і індивідуальних особливостей учнів. Важливо розуміти, що формування цієї когнітивної здатності відбувається не ізольовано, а в тісному зв'язку з іншими психічними процесами – увагою, пам'яттю, мовленням, а також із соціальним середовищем, у якому перебуває підліток. Саме тому педагогічна діяльність має бути спрямована на створення умов, що

стимулюють розвиток просторового мислення через активну практичну діяльність, використання наочних матеріалів, інтерактивних технологій та диференційований підхід до навчання.

Розвиток просторового мислення у підлітковому віці відбувається на тлі складних психофізіологічних, когнітивних та соціально-психологічних змін, що характерні для цього періоду. Підлітковий вік є етапом активного переходу від конкретно-образного мислення до формального, абстрактного, що суттєво впливає на здатність оперувати просторовими уявленнями та образами [5].

У підлітків відбувається інтенсивний розвиток кори головного мозку, зокрема лобних ділянок, які відповідають за вищі когнітивні функції, зокрема планування, аналіз та синтез інформації. В цей час удосконалюються асоціативні зв'язки між різними ділянками мозку, що сприяє більш глибокому та системному сприйняттю просторових відношень. Водночас підлітки переживають значні гормональні та соматичні зміни, які можуть викликати психічну нестабільність, що впливає на увагу, емоційну регуляцію та мотивацію до навчання [3].

Згідно з теорією Жана Піаже, у віці 11–15 років відбувається формування формального мислення, яке дозволяє підліткам абстрактно мислити, оперувати символами і уявляти зміни у просторі та часі. Це сприяє розвитку просторово-часових орієнтацій, розширенню перспективи сприйняття світу, а також формуванню здатності до децентрації – розгляду об'єктів з різних точок зору [5].

Підлітки починають активно використовувати візуальні образи як інструмент мислення, що дозволяє їм уявляти трансформації та взаємне розташування об'єктів у просторі. Вони переходять від наочно-образного мислення до більш продуктивних форм, що включають операції з символами і схемами, що є базою для розвитку просторового мислення [4].

Психолого-педагогічні аспекти:

1. Індивідуальні особливості: рівень розвитку просторового мислення у підлітків значно варіює в залежності від індивідуальних особливостей, таких

як тип мислення, рівень розвитку уваги, пам'яті, а також мотивації до навчання. Важливо враховувати ці особливості при організації навчального процесу [5].

2. Соціальне середовище: психологічний клімат у родині, школі та суспільстві загалом має суттєвий вплив на розвиток просторового мислення. Підлітки, які отримують підтримку, мають можливість брати участь у колективних творчих проєктах, демонструють кращі результати у формуванні просторових умінь [5].

3. Мотивація та емоційний стан: підлітковий вік характеризується високою емоційною лабільністю, що може впливати на концентрацію уваги та ефективність навчання. Підтримка позитивної мотивації, формування інтересу до предметів, пов'язаних із просторовим мисленням (геометрія, креслення, природничі науки), є важливою умовою успішного розвитку цієї когнітивної сфери [7].

4. Методичні підходи: для розвитку просторового мислення ефективними є інтерактивні методи навчання, що включають роботу з тривимірними моделями, графічне конструювання, завдання на візуалізацію просторових трансформацій. Важливо також стимулювати розвиток довільної уваги, пам'яті та критичного мислення, що є основою для оперування складними просторовими уявленнями [5].

Розвиток просторового мислення у підлітків залежить від комплексного впливу різних чинників, які можна поділити на біологічні, когнітивні, соціальні та педагогічні.

Біологічні чинники:

1) Нейрофізіологічний розвиток мозку: у підлітковому віці відбувається активне формування і вдосконалення нейронних зв'язків, особливо в корі головного мозку, що відповідає за просторове сприйняття та мислення. Цей процес забезпечує покращення здатності до абстрактного та логічного оперування просторовими образами [9].

2) Рухова активність і моторика: фізична активність, зокрема координація рухів, розвиток великої моторики, баланс і відчуття власного тіла,

безпосередньо впливають на формування просторової орієнтації. Рухові дії, такі як лазіння, повзання (навіть у старшому віці), ігри на майданчиках сприяють розвитку мозкових структур, що відповідають за просторове мислення [12].

Когнітивні чинники:

1) Рівень розвитку уваги, пам'яті і уяви: просторове мислення тісно пов'язане з розвитком довільної уваги, робочої пам'яті та здатністю уявляти об'єкти у тривимірному просторі. Ці когнітивні процеси дозволяють підліткам ефективно створювати, трансформувати та аналізувати просторові образи [9].

2) Індивідуальні особливості мислення: різні типи мислення (візуально-просторове, вербальне, логічне) визначають, як саме підліток сприймає і опрацьовує просторову інформацію. Індивідуальні відмінності в цих сферах потребують диференційованого підходу в навчанні [9].

Соціальні чинники:

1) Соціальна взаємодія та комунікація: участь у колективних проєктах, командних іграх, обговореннях і спільній творчій діяльності стимулює розвиток просторового мислення через обмін досвідом і взаємне навчання. Педагогічна комунікація, що заохочує діалог і співпрацю, сприяє кращому засвоєнню просторових понять [10].

2) Сімейне середовище та підтримка: емоційна підтримка, заохочення до дослідження навколишнього світу, наявність іграшок-конструкторів, пазлів, настільних ігор у сім'ї створюють сприятливі умови для розвитку просторового мислення. Батьки, які активно залучають дітей до ігор із просторовою складовою, сприяють формуванню відповідних навичок.

Педагогічні чинники:

1) Методики навчання та використання наочних матеріалів: використання інтерактивних тривимірних моделей, графічних завдань, конструкторів, лабіринтів, завдань на уявне обертання об'єктів стимулює розвиток просторового мислення. Важливо застосовувати завдання, що розвивають вміння орієнтуватися в системах координат, розуміти симетрію, перспективу і топологічні відношення [9].

2) Розвиток творчих здібностей: творчі завдання, що передбачають проектування, моделювання, конструювання, сприяють формуванню гнучкості мислення та креативності, які є важливими складовими просторового мислення [2].

3) Індивідуалізація та диференціація навчання: врахування особливостей кожного підлітка, його рівня розвитку та інтересів дозволяє ефективніше стимулювати просторові навички. Діагностичні методики допомагають виявити слабкі та сильні сторони для подальшої корекції навчального процесу [9].

1.2. Формування об'ємно-просторового бачення на уроках образотворчого мистецтва

Об'ємно-просторове бачення є фундаментальною складовою художньої діяльності, що забезпечує глибоке і цілісне сприйняття навколишнього світу. У контексті образотворчого мистецтва ця здатність дозволяє учням не лише бачити предмети, а й розуміти їхню форму, розташування у просторі, взаємозв'язки між об'єктами та закономірності перспективи.

В умовах розвитку візуальної культури та зростаючих вимог до рівня художньої підготовки учнів, особливо важливо впроваджувати ефективні методики, які сприяють розвитку просторового мислення і навичок тривимірного зображення. Це не лише розвиває творчі здібності, а й формує критичне сприйняття світу, що є необхідним для всебічного інтелектуального розвитку особистості.

Об'ємно-просторове бачення – це здатність сприймати, уявляти та аналізувати об'єкти у тривимірному просторі, розуміти їхню форму, глибину, взаємне розташування та просторові відношення. Воно є основою для реалістичного сприйняття та відтворення навколишнього світу в образотворчому мистецтві, що дозволяє учням усвідомлювати тривимірність форм, їх взаємне розташування у просторі, а також закономірності перспективи, що є необхідним для створення правдивих і виразних зображень.

Ця здатність сприяє розвитку просторового мислення – особливої форми образного мислення, що базується на вміннях оперувати просторовими образами, створеними на графічній основі. Просторове мислення формується через активне сприйняття об'ємно-конструктивних форм, що допомагає учням не лише бачити зовнішні контури предметів, а й уявляти їхню внутрішню структуру, приховані конструктивні взаємозв'язки, а також перспективні скорочення залежно від точки зору.

Об'ємно-просторове бачення є ключовим для розуміння художніх засобів передачі глибини та об'єму на двовимірній площині. Воно забезпечує правильну конструктивну та перспективну побудову предметів, а також використання світлотіні, що створює ілюзію тривимірності. Завдяки цьому зображення набуває не лише реалістичності, а й художньої виразності, що підсилює емоційне та естетичне сприйняття твору.

Крім того, розвиток об'ємно-просторового бачення має важливе значення для загального інтелектуального розвитку учнів, оскільки воно формує вміння аналізувати, синтезувати та узагальнювати інформацію про просторові відношення, що є необхідним не лише в мистецтві, а й у повсякденному житті та інших галузях знань.

Формування просторового бачення – це складний психолого-педагогічний процес, який базується на розвитку просторового мислення, що включає створення, оперування та орієнтування у просторових образах як видимих, так і уявних. Основним механізмом цього мислення є діяльність уявлення, що передбачає постійне перекодування образів: від тривимірних реальних об'єктів до двовимірних графічних зображень і навпаки [9].

Розвиток просторового мислення має нелінійний характер і проходить через сенситивні періоди, особливо активні у дошкільному та молодшому шкільному віці. В цей час формується здатність вільно оперувати просторовими образами, що є фундаментом для подальшої навчальної і творчої діяльності. Важливо враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів, що впливають на якість формування просторових уявлень [9].

Формування просторового бачення здійснюється через системне навчання, яке поєднує:

- 1) використання наочності – графічних, наочних моделей та макетів, що допомагають учням уявити та відтворити просторові відношення;
- 2) поступове ускладнення завдань – від простих вправ на орієнтування у просторі власного тіла до роботи з перспективою, побудовою об’ємних форм і композицій [6];
- 3) циклічну зміну психічних процесів диференціації та інтеграції — що дозволяє учням формувати цілісні просторові образи на основі окремих елементів [9].

Процес формування просторового бачення можна умовно поділити на кілька етапів:

- 1) орієнтування «на собі» – засвоєння просторових відношень власного тіла (верх-низ, ліво-право, спереду-ззаду);
- 2) орієнтування «від предмета» – розуміння розташування об’єктів відносно інших предметів і просторових точок відліку;
- 3) вербалізація просторових уявлень – розвиток мовних навичок для позначення просторових характеристик і відносин;
- 4) практичне застосування – використання сформованих знань у творчій діяльності, кресленні, моделюванні та орієнтуванні в тривимірному і двовимірному просторі.

Важливою складовою формування просторового бачення є розвиток рухових функцій, які дозволяють дитині активно досліджувати простір, а також інтеграція інформації, що надходить від різних аналізаторів (зорового, тактильного, кінетичного). Це сприяє формуванню цілісного просторового сприйняття і орієнтування [9].

Для ефективного формування просторового бачення на уроках образотворчого мистецтва застосовуються такі педагогічні прийоми:

- 1) виконання вправ на побудову об’ємних форм та перспективних зображень;

- 2) робота з натурою та об'ємними моделями;
- 3) використання графічних схем і карт;
- 4) творчі завдання, що стимулюють уяву і просторову уяву учнів;
- 5) активне словесне позначення просторових відношень для кращої усвідомленості [9].

Формування об'ємно-просторового бачення на уроках образотворчого мистецтва потребує застосування різноманітних практичних методів, що допомагають учням усвідомити і відтворити тривимірність об'єктів у двовимірному зображенні, а також розвивають навички просторової уяви і композиції.

Основні практичні методи:

1. Робота з об'ємними моделями та макетами: використання макетування як навчального інструменту дозволяє учням безпосередньо працювати з тривимірними формами, вчитися komponувати елементи у просторі, аналізувати пропорції, симетрію, асиметрію та рівновагу. Макети допомагають краще зрозуміти просторові відношення та перспективу, а також розвивають архітектурно-образне мислення.

2. Вивчення законів композиції в просторі: аналіз і дослідження об'ємно-просторових композицій, зокрема на прикладі архітектурних об'єктів, дає змогу учням побачити застосування основних законів формоутворення, членування, пропорцій, тектонічності, а також асоціативних і метафоричних образів у тривимірному просторі. Це сприяє формуванню системного художнього мислення і просторової уяви [9].

3. Практичні вправи з побудови об'ємних форм: виконання завдань із трансформації простих геометричних форм (куб, сфера, конус) за допомогою світлотіні, надрізання, згинання, складання та комбінування матеріалів (папір, картон, пластик) допомагає учням оволодіти технікою створення об'ємних пластичних форм і розвиває відчуття простору.

4. Пленерні заняття та робота з натурою: спостереження реальних об'єктів у природному середовищі дає можливість краще зрозуміти

перспективу, світлотінь, взаєморозташування форм у просторі. Практика на пленері сприяє розвитку просторового сприйняття і навичок передачі об'єму у живописі та малюнку [9].

5. Використання графічних схем та креслень: побудова перспективних креслень, схем композиції та аналіз їх просторових характеристик допомагає учням усвідомити основні принципи перспективи, планування простору та взаємодії об'ємів у композиції.

6. Роль творчих завдань: творчі завдання, що передбачають пошук оригінальних форм, експерименти з матеріалами і техніками, стимулюють розвиток уяви та здатності до просторового мислення. Вони допомагають учням не лише відтворювати реальні форми, а й створювати нові образи, що виражають індивідуальне сприйняття простору та об'єму.

1.3. Архітектурний пейзаж як засіб розвитку просторового мислення учнів

У сучасному світі, де просторове мислення стає невід'ємною складовою професійних компетенцій у архітектурі, дизайні, інженерії та мистецтві, постає питання про пошук ефективних методів його формування в учнів. Архітектурний пейзаж як жанр образотворчої діяльності пропонує унікальний синтез технічної точності й художньої свободи, що робить його потужним інструментом педагогіки. Він не лише розвиває здатність до тривимірної візуалізації, але й навчає учнів аналізувати взаємозв'язки між об'єктами, передбачати наслідки просторових трансформацій та творчо інтерпретувати навколишнє середовище.

Основні аспекти впливу архітектурного пейзажу на розвиток просторового мислення:

1. Застосування законів перспективи: робота з архітектурним пейзажем вимагає від учнів точного використання лінійної та повітряної перспективи для передавання глибини простору. Наприклад, зображення вулиць чи будівель передбачає розміщення об'єктів зі зменшенням масштабу,

зміну яскравості кольорів на дальніх планах і дотримання геометричних пропорцій [11]. Такі вправи формують здатність до тривимірної візуалізації та розуміння взаємозв'язків між елементами композиції.

2. Формування композиційної грамотності: учні навчаються розподіляти архітектурні об'єкти на перший, середній і дальній плани, що розвиває вміння аналізувати просторову структуру та створювати гармонійні образи [11]. Робота з міськими ландшафтами також включає поєднання природних і штучних елементів, що формує системне мислення й естетичну чутливість.

3. Розвиток об'ємного моделювання: створення ескізів будівель, вулиць або парків передбачає ментальну трансформацію плоских зображень у тривимірні форми. Це тренує уяву, здатність до уявного обертання об'єктів і прогнозування їхніх просторових взаємодій [12]. Наприклад, завдання з малювання будівлі з різних ракурсів активізують динамічне сприйняття простору.

4. Інтеграція технічних і творчих навичок: архітектурний пейзаж поєднує геометричну точність (пропорції, масштаб) з художньою експресією, що сприяє одночасному розвитку логічного й образного мислення [11]. Практичні вправи, такі як графічні диктанти або створення макетів, формують вміння працювати з просторовими параметрами й кольоровими рішеннями.

5. Професійна орієнтація та соціокультурний контекст: аналіз історичних пам'яток чи проєктування сучасних міських зон розширює критичне мислення учнів, навчає їх враховувати екологічні, функціональні та естетичні фактори [11]. Це готує учнів до розуміння архітектури як системи, яка впливає на соціальні взаємодії та культурну ідентичність.

6. Активізація міждисциплінарних зв'язків: вивчення архітектурного пейзажу інтегрує знання з геометрії, фізики світла, історії мистецтва, що робить навчання більш прикладним [11]. Наприклад, розрахунок освітлення будівлі чи аналіз історичних стилів розвиває комплексний підхід до вирішення просторових завдань.

7. Віртуалізація та цифрові технології: використання 3D-моделювання для створення архітектурних проєктів формує навички роботи з віртуальним простором, що відповідає сучасним вимогам дизайну та архітектури [11]. Такі методи допомагають учням експериментувати з формами й структурами без фізичних обмежень.

Практичні методи роботи з архітектурним пейзажем:

1. Пленерне ескізування архітектурних об'єктів

Робота на відкритому повітрі (плер) формує в учнів здатність швидко аналізувати просторові взаємодії, світлотіньові ефекти та масштабні співвідношення. Наприклад, створення замальовок історичних пам'яток (церков, ратуш) або сучасних будівель з використанням вугілля, сангіни чи акварелі розвиває графічну культуру та вміння передавати фактуру матеріалів [1]. Згідно з дослідженнями, такі вправи також тренують швидкість реакції в умовах мінливого природного освітлення.

2. Техніки роботи з м'якими матеріалами

Використання вугілля, пастелі чи соусу дозволяє експериментувати з контрастами і передавати об'ємність форм через штрихування та розмивання. Наприклад, зображення міських вулиць із застосуванням сангіни підкреслює теплі відтінки цегляних фасадів [8].

3. 3D-моделювання архітектурних просторів

Використання цифрових інструментів (наприклад, SketchUp) для створення віртуальних макетів міських ландшафтів. Це розвиває динамічне сприйняття об'єктів і дозволяє учням досліджувати різні ракурси без фізичних обмежень.

4. Аналіз історичних стилів через практичні завдання

Готика: зображення стрімких вертикалей і вітражів із застосуванням гострих контурів [8] (Додаток А, рис. А1).

Бароко: передача пластики фасадів через м'які переходи світла й тіні [8] (Додаток А, рис. А2).

Модерн: експерименти з асиметричними композиціями та орнаментами [8] (Додаток А, рис. А3).

5. Метод диптиху

Створення парних робіт, які порівнюють архітектурний об'єкт у різних часових періодах (наприклад, історична будівля та її сучасна реконструкція). Це формує історичну свідомість і вміння аналізувати культурний контекст [1]

6. Робота з урбаністичними сюжетами

Виконання серії замальовок міських деталей (лавочки, ліхтарі, вітрини) для розвитку спостережливості. Наприклад, зображення одного й того ж фасаду в різний час доби навчає передавати атмосферні ефекти [8].

7. Інтеграція природних і архітектурних елементів

Поєднання рослинності (дерева, квіти) з геометричними формами будівель у композиції. Це розвиває гармонійне мислення і вміння балансувати між структурованістю і органікою [1].

8. Колористичні експерименти

Використання обмеженої палітри (наприклад, холодні відтінки для зображення зимового міста) або контрастних поєднань (червоний цегла + зелена липа) для навчання емоційному впливу кольору.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ВИКОНАННЯ ТВОРЧОЇ РОБОТИ «МІСТО, ЩО ПАМ'ЯТАЄ»

2.1. Концепція, пошук композиційного рішення, вибір техніки

Авторкою дипломного проєкту було створено мистецький твір у техніці ліногравюри, присвячений руйнації архітектурної спадщини рідного регіону мисткині – Сумщини, внаслідок повномасштабної війни. Основною концепцією твору стало прагнення не лише зафіксувати факт знищення культурних об'єктів, а й висловити глибоку емоційну реакцію на втрату історичної пам'яті, обличчя міст і поселень регіону, їхню унікальну атмосферу.

На етапі формування візуального образу важливу роль відіграло вивчення творчості українських художників, зокрема Павла Макова та Романа Мініна, чия графіка вирізняється глибоким філософським змістом, тонкою роботою з архітектурними формами та метафоричним мисленням. Авторка надихнулася тим, як у творах Макова архітектура набуває рис лабіринту пам'яті та цивілізаційного досвіду, а у Мініна – як символ стійкості та внутрішньої напруги серед хаосу. Це спрямувало її до пошуку власної мови вираження – композиції, де реальні будівлі стають частиною метафоричного простору пережитого болю.

Композиція роботи базується на чергуванні фрагментів трьох знакових споруд Сумщини:

- Народного дому в Охтирці – пам'ятки архітектури початку XX століття, що стала символом громади й духовного центру міста;
- маєтку Кеніга в Тростянці – архітектурного ансамблю доби модерну, одного з найяскравіших зразків садибної архітектури на Сумщині;
- головного корпусу Сумського державного університету (СумДУ) – сучасної освітньої споруди, яка символізує знання, науку й майбутнє, що також опинилося під загрозою.

Ці будівлі були обрані не випадково: кожна з них уособлює певну сферу життя суспільства – культуру, історичну спадщину, освіту. Разом вони

утворюють узагальнений образ зруйнованого, але нескореного регіону, який попри втрати зберігає свою гідність та ідентичність.

Композиційно твір побудовано на поєднанні ліногравюри та колажу. Зображення будівель частково закриті розірваними газетними шпальтами, що створює ефект розірваної реальності, навмисної фрагментації простору. Така візуальна мова символізує медіа-вплив, дезінформацію та водночас спробу зафіксувати трагедію через офіційні джерела. Газетні тексти частково читаються, але їх зміст перекритий образами вибухів, уламків, фрагментів ракет – червоним кольором, що метафорично втілює кров, вогонь і насильство.

Графічне рішення ґрунтується на контрасті кольорів: спокійний бежево-чорний фон, що зображує буденні міські пейзажі, протиставлений експресивному червоному друку - кольорам ліногравюри, які акцентують увагу на моменті знищення. Також використано силуети людей, що рухаються в напрямку зруйнованих будівель – це символ незламності, тяглості поколінь, відчуття колективного горя та єдності.

Техніка ліногравюри обрана з огляду на її ідеальну здатність передати контурність архітектури, жорсткість форм і водночас художню узагальненість. Авторка свідомо уникала гіперреалістичності, натомість прагнула стилізації, аби надати зображенням узагальнено-символічного звучання. Ручна техніка вирізання форм на лінолеумі дала можливість зберегти емоційний зв'язок із матеріалом, відчуті опір поверхні, що додає твору глибшого змісту – боротьби, непростого шляху творення в часи руйнування.

У процесі пошуку композиційного рішення було створено серію ескізів, зокрема з використанням архівних фото та новинних матеріалів. Особливу увагу авторка приділила фактурі друку, експериментувала з поєднанням прозорих і щільних площин, розташуванням будівель у просторі аркуша, аби досягти ефекту «прориву» реальності на глядача. Також під час пошуку виникла і назва роботи «Місто, що пам'ятає».

Колірна палітра роботи відіграє ключову роль у формуванні емоційного та символічного навантаження твору. Авторка свідомо обмежила використання

кольорів до чотирьох основних: червоного, чорного, білого та тілесного, надаючи кожному з них конкретного змістового значення.

Червоний колір – домінантний у зображеннях зруйнованих споруд та вибухів – символізує кров, біль, небезпеку, тривогу. Він різко контрастує з нейтральним фоном і привертає увагу до найтрагічніших моментів композиції. Цей колір наче «пробиває» площину аркуша, підкреслюючи відчуття вторгнення насильства у мирний простір.

Чорний колір використано для лінійної графіки, силуетів людей, архітектурного контуру. Він асоціюється з тінню, скорботою, невизначеністю. Проте водночас чорний виконує й функцію стійкості, опори – він структурує композицію, створює чіткі обриси та формує основу для зорового сприйняття.

Білий колір виступає як простір для дихання – місце, де ще лишається надія, де є світло. Він контрастує з агресивністю червоного, підсилює драматизм і одночасно дає глядачеві точку емоційної паузи. У газетних вирізках білий колір виступає як тло для фрагментів інформації, з якої складається колективна пам'ять.

Тілесний фон уособлює буденність, ґрунт, «своє» – звичний міський простір, що був порушений. Він створює теплий, майже спокійний контекст, на тлі якого ще сильніше сприймається насилля руйнування. Саме ця природна тональність підкреслює трагедію втрати чогось рідного, мирного, близького.

Авторка створила художній твір, у якому поєднані документальність і символізм, графічна виразність і особиста емоційність. Ця робота є не лише засобом фіксації руйнувань, а й закликом до збереження пам'яті, переосмислення цінностей і ствердження духовної сили українського народу.

2.2. Реалізація задуму. Технологія виконання творчої роботи

Процес створення графічної роботи в техніці ліногравюри вимагав ретельної підготовки, точності виконання та чіткого дотримання послідовності етапів. Втілення задуму відбувалося у кілька поетапних кроків, кожен з яких був важливою складовою загального художнього результату.

Етап 1. Визначення теми й концепції

Сформулювала основну ідею твору – показати архітектуру Сумщини як носій культурної пам'яті, зруйнованої війною, але не знищеної духовно. Було обрано техніку ліногравюри через її виразність, чіткість ліній і здатність передавати драматизм через контраст.

Етап 2. Вибір об'єктів та збір візуального матеріалу

На початковому етапі було зібрано фотоматеріали зображень архітектурних споруд Сумщини, які постраждали або зазнали руйнування внаслідок війни. До переліку увійшли такі знакові об'єкти, як Народний дім в Охтирці, університет СумДУ, маєток Кеніга в Тростянці (Додаток Б, рис. Б1, Б2, Б3). Їх було обрано не лише через архітектурну цінність, а й через символічне значення для регіональної культурної пам'яті.

Етап 3. Ескізування та пошук композиції

На основі зібраного матеріалу було створено серію ескізів – спочатку олівцевих, потім графічних, у чорно-білому варіанті. Експериментувала з масштабом, кутами зору, розміщенням архітектурних форм у просторі, поєднуючи реальні обриси споруд із символічними елементами. Особливу увагу приділено ритміці ліній, лаконічності форм, балансуванню композиції. Проводився добір пропорцій, вирішувалося питання про кількість архітектурних об'єктів у композиції, їх масштаб, розміщення у просторі, динаміку (Додаток Б, рис. Б4, Б5, Б6, Б7). Було обрано формат аркуша, що найкраще відповідав ідеї.

Етап 4. Перенесення композиції на лінолеум

Після затвердження фінального ескізу зображення було перенесено на лінолеум – дзеркально, з урахуванням особливостей процесу. При цьому враховувались графічні особливості: ширина ліній, контрасти, глибина вирізів. Для роботи використовувався лінолеум середньої м'якості, який дозволяє зручно вирізати деталі з достатньою глибиною (Додаток Б, рис. Б8, Б9, Б10).

Етап 5. Різьблення лінолеуму

Це найвідповідальніший і технічно складний етап. Для вирізання використовувались V-подібні та U-подібні різці. Спочатку опрацювала контури, потім тло, працюючи з фактурою та глибиною лінії. Особлива увага приділялась дрібним архітектурним деталям (вікна, уламки) (Додаток Б, рис. Б11).

Етап 6. Проба друку

Було зроблено чорновий варіант відбитків для перевірки якості гравюри, насиченості фарби, рівномірності притиску (Додаток Б, рис. Б12).

Етап 7. Друкування

На лінолеум вручну наносилася фарба червоного та чорного кольору за допомогою гумового валика. Відбитки здійснювались на щільному дизайнерському папері методом ручного друку з використанням барену. Частина зображень друкувалась на кальці, що дало змогу досягти ефекту накладання й багатошаровості (Додаток Б, рис. Б13, Б14).

Етап 8. Композиційне компоновання та колажування

Отримані фрагменти було об'єднано в єдину композицію на основі техніки авторського колажу. До ліногравюр додано фрагменти новин про наслідки війни саме на Сумщині, прозорі шари, текстові вставки. Це дало змогу зобразити не лише зовнішнє, а й внутрішнє - інформаційний простір, пам'ять, травматичні спогади. Таке компоновання дозволило поєднати традиційну графіку з елементами сучасного медіа-мистецтва (Додаток Б, рис. Б15, Б16).

Етап 9. Завершальний етап

На фінальному етапі було уточнено окремі контури, також на прозорих частинах з зруйнованими елементами було використано техніку спреї-арт, щоб показати білу димку, допрацьовано кольорові акценти, вирівняно загальну композиційну гармонію (Додаток Б, рис. Б17, Б18).

ВИСНОВКИ

Розвиток об'ємно-просторового мислення у учнів 7 класу є важливою складовою сучасної освіти, оскільки саме в підлітковому віці відбувається активне формування складних психічних функцій, зокрема здатності оперувати просторовими образами. Дослідження підтвердило, що формування просторового мислення тісно пов'язане з інтелектуальним, емоційним та соціальним розвитком підлітків, а також є фундаментом для успішного оволодіння різними навчальними дисциплінами, зокрема образотворчим мистецтвом, кресленням, математикою та природничими науками.

Використання архітектурного пейзажу як засобу розвитку просторового мислення дозволяє не лише розвивати уяву і творчі здібності учнів, а й формує навички аналізу, синтезу та просторової орієнтації. Це сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, розвитку творчих і пізнавальних здібностей підлітків, а також відповідає сучасним вимогам освіти щодо формування комплексних компетентностей.

Під час дослідження було виявлено, що розвиток об'ємно-просторового мислення залежить від комплексного впливу біологічних, когнітивних, соціальних та педагогічних чинників. Особливо важливим є врахування індивідуальних особливостей учнів, мотивації до навчання, соціального середовища та застосування інтерактивних методів навчання, що передбачають роботу з тривимірними моделями, графічним конструюванням, завданнями на візуалізацію просторових трансформацій.

Формування об'ємно-просторового бачення на уроках образотворчого мистецтва здійснюється через системне навчання, використання наочності, поступове ускладнення завдань та інтеграцію творчих проєктів, що сприяє розвитку гнучкості мислення, креативності та критичного сприйняття світу. Результати дослідження можуть бути використані вчителями образотворчого мистецтва для підвищення ефективності формування просторового мислення учнів 7 класу через інтеграцію архітектурного пейзажу у навчальний процес.

Таким чином, дослідження підтвердило актуальність і практичну значимість розвитку об'ємно-просторового мислення у школярів, а також ефективність використання архітектурного пейзажу як інструменту для підвищення якості навчального процесу та розвитку творчих здібностей підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архітектурний пейзаж засобами м'яких матеріалів в умовах пленеру. URL:<https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/12547> (дата звернення 17.03.25).
2. Бедлінський О. Психологічні особливості організації провідної діяльності підлітків: навч. посіб./ Бедлінський О., Бедлінський В. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. 136 с.
3. Вікові особливості психічного та фізичного розвитку особистості. URL:<https://studentam.net.ua/content/view/2235/97/> (дата звернення 10.04.2025).
4. Гванюта О., Симоненко С. Розвиток візуального мислення підлітків. Одеса: ПНЦ АПН України, 2003. 276 с.
5. Гончарова Н. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Ю. Горбенко, Ю. Калюжна, В. Лавріненко, М. Мельничук, О. Мирошник, Н. Мишко, В. Моргун, Л. Перетятко, М. Рева, К. Седих, М. Тесленко, І. Тітов, Т. Тітова, А. Харченко, Н. Чайкіна, Т. Яновська/ за ред. К.В. Седих. Полтава: Астроя, 2018. 342 с.
6. Костенко Т. Навчальні програми для 5–9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей. Київ, 2015. 15 с.
7. Особливості психологічного розвитку підлітків – важливі аспекти та рекомендації. URL: <https://psychologist.com.ua/osoblivosti-psixologichnogo-rozvitku-pidlitkiv-vazhlivi-aspekti-ta-rekomendatsii/> (дата звернення 25.04.2025).
8. Пленерна практика. URL:<https://kgpa.km.ua/node/191> (дата звернення 19.05.2025).
9. Психологічні закономірності розвитку просторового мислення. URL:<https://ap.uu.edu.ua/article/228> (дата звернення 07.03.2025).
10. Психологічні чинники розвитку мислення підлітків у діалогічній взаємодії. URL:https://theses.oa.edu.ua/DATA/17/%D0%9C%D0%B0%D0%B7%D1%8F%D1%80_dis.pdf (дата звернення 29.04.2025).

11. Розвиток сприйняття в процесі пейзажного живопису.
URL:<https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11050/1/29.11%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D1%81%D1%8C.%D0%9C.%D0%92.pdf> (дата звернення 15.05.2025).

12. Як розвивати в дітей просторове мислення?
URL:<https://childdevelop.com.ua/articles/edu/11887/> (04.02.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

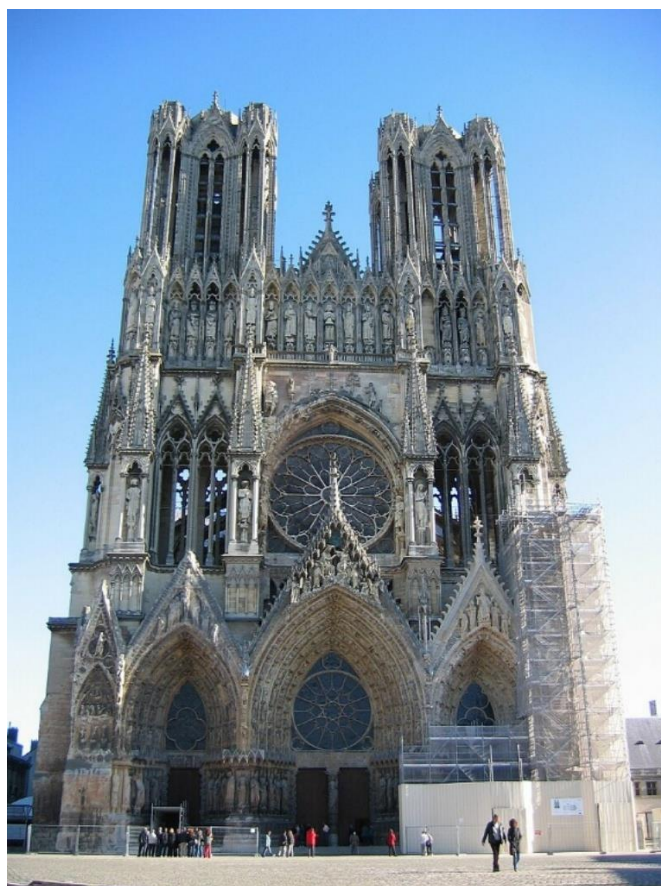

Рис. А1. Реймський собор, Франція

Рис. А2. Церква Скальці в Венеції (босих кармелітів), арх. Бальдассаре Лонгена, XVII ст.

Рис. А3. Будинок із химерами. Київ

Додаток Б

Рис. Б1. Народний дім в Охтирці

Рис. Б2. Університет СумДУ

Рис. Б3. Маєток Кеніга в Тростянці

Рис. Б4. Ескіз 1

Рис. Б5. Ескіз 2

Рис. Б6. Ескіз 3

Рис. Б7. Ескіз 4

Рис. Б8. Перенесення на лінолеум

Рис. Б9. Перенесення на лінолеум

Рис. Б10. Перенесення на лінолеум

Рис. Б11. Різьблення лінолеуму

Рис. Б12. Проба друку

Рис. Б13. Друкування

Рис. Б14. Друкування

Рис. Б15. Композиційне компонування та колажування

Рис. Б16. Композиційне компонування та колажування

Рис. Б17. Завершальный этап

Рис. Б18. Завершальный этап